

МЕТОДИКА ДОПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ: З ДОСВІДУ РОБОТИ

Розкрито досвід роботи колективу викладачів психолого-педагогічного факультету Тернопільського національного педагогічного університету імені В.Гнатюка щодо апробації і впровадження багатоваріантної моделі здійснення допрофесійної підготовки майбутніх соціальних педагогів.

У цілісній системі професійної підготовки соціальних педагогів етап допрофесійної підготовки займає особливу роль. У нашій країні нагромаджений певний досвід здійснення допрофесійної підготовки старшокласників. Сьогодні спостерігається стійка тенденція до зростання чисельності класів, які здійснюють допрофесійну підготовку майбутніх фахівців, орієнтованих на соціально-педагогічну діяльність. Дане явище зумовлене поширенням нової професії соціального педагога, запровадженням її у загальноосвітніх навчально-виховних закладах, можливостями майбутнього працевлаштування і добром дисциплін, які пропонуються для вивчення. Проте аналіз досліджень з даної проблеми (Ю. Галагузова, Ю. Гилязова, Р. Куличенко, Л. Міщик, Н. Шмельова [1; 2; 5; 6; 8] та ін.), досвід здійснення допрофесійної підготовки майбутніх соціальних педагогів на базі психолого-педагогічного факультету Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка дає підстави для висновку, що форми допрофесійної підготовки майбутніх соціальних педагогів можуть і повинні бути різними.

Вважаємо, що недоцільно орієнтуватися тільки на традиційні форми здійснення допрофесійної підготовки на базі загальноосвітніх закладів: спеціалізовані класи шкіл (ліцеїв, гімназій) і групи, укомплектовані із учнів паралельних класів одного чи декількох закладів. Адже доволі неприродною виглядає картина, коли учні цілого класу виявляють бажання опанувати фах соціального педагога. Тим більше, що створення спеціалізованих класів є проблемним у маленьких містечках і сільській місцевості. Тому викладачами психолого-педагогічного факультету Тернопільського національного педагогічного університету імені В.Гнатюка апробовано різні форми здійснення допрофесійної підготовки майбутніх соціальних педагогів на базі:

- загальноосвітніх закладів (шкіл, ліцеїв, гімназій);
- закладів додаткової освіти (будинків дитячої творчості, соціально-педагогічних клубів, гуртків, факультативів, Товариств Творчої молоді, Малої академії наук та ін.);
- вищих навчальних закладах (факультетів, відділень довузівської підготовки, очно-заочних шкіл) та інші.

Програми допрофесійної підготовки склалися з огляду на вирішення таких завдань допрофесійної підготовки :

- розширення загального світогляду учнів;
- актуалізація процесів самопізнання і професійного самовизначення;
- формування інтересу до професії соціального педагога;
- первинна діагностика професійної придатності до роботи в системі “людина-людина”;
- ознайомлення з цінностями соціально-педагогічної діяльності, її суттю, основними завданнями і функціями;
- ознайомлення з вимогами, які пред’являє професія соціального педагога до суб’єкта професійної діяльності;
- розвиток здібностей адекватного сприймання та розуміння інших людей, їх психологічного стану;
- формування комунікативної культури, навичок спілкування з людьми різних вікових категорій (дошкільниками, ровесниками, людьми похилого віку, людьми з особливими потребами);
- формування мовленнєвої культури;
- формування первинних вмій і навичок соціально-педагогічної діяльності;

- відпрацювання методики надання волонтерської соціально-педагогічної допомоги різним групам населення чи окремим клієнтам;
- формування вмінь пошуково-дослідної діяльності.

Програма допрофесійної підготовки соціальних педагогів будувалася з врахуванням орієнтовного переліку знань і вмінь, якими повинні оволодіти учні в процесі допрофесійної підготовки. Аналіз праць з питань допрофесійної підготовки соціальних педагогів (З. Гилязова, В. Келасьєв, Н. Шмельова [2; 3; 8] та ін.) свідчить, що у процесі допрофесійної підготовки майбутні соціальні педагоги мають оволодіти знаннями про:

- цінності, цілі, завдання і функції діяльності професійного соціального педагога;
- сфери професійної соціально-педагогічної діяльності;
- основи проведення спостереження і первинного діагнозу соціально-педагогічної ситуації і стану клієнта;
- етичні стандарти професійної соціально-педагогічної діяльності;
- основи теорії і практики волонтерської соціально-педагогічної діяльності;
- сильні і слабкі сторони своєї особистості.

До найважливіших вмінь на етапі допрофесійної підготовки дані дослідники відносять уміння:

- цілеспрямовано й уважно слухати інших ;
- встановлювати і підтримувати стосунки, спрямовані на виявлення соціально-педагогічної ситуації і надання відповідної соціально-педагогічної допомоги;
- спостерігати та інтерпретувати вербальну і невербальну поведінку людини;
- використовувати знання з теорії і практики соціально-педагогічної діяльності;
- налагоджувати ділові контакти із представниками соціальних і соціально-педагогічних служб з метою вирішення проблем клієнта;
- спрямовувати зусилля клієнтів на вирішення їхніх проблем і завойовувати довіру;
- обговорювати делікатні проблеми з увагою і підтримкою, викликаючи довіру клієнтів;
- знаходити творче вирішення проблем клієнта;
- виступати в ролі посередника і вести переговори між конфліктуючими сторонами;
- уважно і доброзичливо реагувати на емоційні і кризові ситуації;
- оцінювати власну поведінку і почуття;
- будувати взаємини на основі етичних стандартів соціальної і соціально-педагогічної діяльності.

Цілком очевидно, що модель, графік і освітня програма допрофесійної підготовки мають визначатися особливостями навчального закладу, на базі якого вона здійснюється, можливостями учнів, договірними зобов'язаннями учасників цього процесу.

Типовий навчальний план підготовки соціальних педагогів в соціально-педагогічних класах складається із трьох частин: загальноосвітньої, психолого-педагогічної і спеціальної соціально-педагогічної підготовки. Психолого-педагогічна підготовка здійснюється за рахунок варіативної частини навчального плану; спеціальна соціально-педагогічна підготовка — курсів за вибором, факультативів, додаткових занять та консультацій.

Виходячи із концепції формування класів загального педагогічного спрямування з наступним поділом учнів на групи для здійснення вузької спеціалізації загальна психолого-педагогічна підготовка була спрямована на самопізнання, професійне самовизначення школярів, розвиток у них психолого-педагогічного мислення, пізнавальної активності, спостережливості, залучення їх до таких загальнолюдських цінностей, як цінність і неповторність життя кожної людини, формування культури взаємин. Даний блок передбачає вивчення таких дисциплін: самовиховання та саморозвиток особистості, основи професійного самовизначення, основи педагогіки, основи психології, людина та суспільство, культура ділового мовлення, охорона життя людини, валеологія, соціально-правовий захист населення, соціальна педагогіка, соціальна екологія.

Блок дисциплін соціально-педагогічної підготовки включав такі дисципліни: система соціальних служб України, витоки благодійності та милосердя, основи соціальної педагогіки, теорія і практика соціально-педагогічної діяльності, основи волонтерського руху в Україні,

основи теорії і практики соціально-педагогічної діяльності в Україні і за рубежом, етика професійної діяльності соціального педагога та інші.

З урахуванням того, що далеко не в усіх школах є реальна можливість створювати педагогічні, соціально-педагогічні класи, професійно зорієнтовані факультативні групи, на факультеті довузівської підготовки при Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка було започатковано роботу відділення зі спеціальності “Соціальна педагогіка”. Підготовка слухачів на даному відділенні передбачала вивчення блоку загальноосвітніх предметів, які виносилися у як вступні випробування і блоку соціально-педагогічних дисциплін.

Для учнів 10–11 класів із віддаленої місцевості, які не мали реальної змоги відвідувати дані заняття, при психолого-педагогічному факультеті Тернопільського національного педагогічного університету імені В.Гнатюка у 1998 році була відкрита очно-заочна школа майбутнього соціального педагога. Метою її створення було надання реальної можливості всім бажаючим отримати допрофесійну підготовку у сфері соціально-педагогічної діяльності. Програма цієї школи передбачала вивчення таких предметів: основи загальної психології і педагогіки, соціальна педагогіка, теорія і практика соціально-педагогічної діяльності, волонтерський рух в Україні, особливості соціально-педагогічної роботи з різними категоріями клієнтів та інше.

Графік навчального процесу школи передбачав оптимальне поєднання навчальних занять, консультацій, самостійної роботи і волонтерської соціально-педагогічної практики. Практика, як правило, проходила за місцем проживання під керівництвом педагогів (психологів) середньої загальноосвітньої школи чи працівників центрів соціальних служб сім’ї і молоді. Слухачі школи виконували також творчі роботи, реферати, авторські дослідження. У зв’язку з тим, що слухачами очно-заочної школи були, як правило, учні з віддалених населених пунктів проживання які не мали реальної змоги систематично користуватися послугами бібліотеки і читальних залів університету, тому особлива увага була приділена забезпеченню їх необхідними навчально-методичними матеріалами, посібниками і підручниками.

Міжвідомчість професії “соціальний педагог” дозволяє залучити до здійснення допрофесійної підготовки майбутніх соціальних педагогів соціальні і соціально-педагогічні установи. Ця ідея знайшла реальне втілення під час створення у 1998 році при Тернопільському обласному центрі соціальних служб для сім’ї, дітей та молоді “Школи волонтерів — помічників соціального педагога”. Основне завдання функціонування школи полягало у виявленні соціально активних дітей, ознайомлення їх з основами соціальної і соціально-педагогічної діяльності і навчання основам волонтерської роботи соціально-педагогічного спрямування. Програма роботи “Школи волонтерів — помічників соціального педагога” передбачала вивчення таких курсів: система соціальних служб в Україні, основи соціальної педагогіки, технології соціально-педагогічної діяльності, зміст і основні напрями діяльності волонтера, організація дозвільневої діяльності, соціально-педагогічна допомога людям з особливими потребами, соціально-педагогічна робота за місцем проживання та ін. Навчально-виховний процес у “Школі волонтерів — помічників соціальних педагогів” був організований таким чином, щоб актуалізувати процеси самопізнання, професійного самовизначення, створити сприятливі умови для ознайомлення з суттю і особливостями соціально-педагогічної діяльності, методикою волонтерської діяльності соціально-педагогічного спрямування. Зі слухачами проводилися заняття з основ самопізнання, самовиховання та саморозвитку особистості, професійного самовизначення, основ інформаційних технологій, тренінг комунікативних вмінь та інше.

У процесі здійснення різних форм допрофесійної підготовки поряд з традиційними формами роботи (уроки, лекції, семінари, лабораторно-практичні заняття, контрольні роботи, реферати та ін.) широко використовувалися тренінги, дискусії, ділові та рольові ігри, аналіз конкретних соціально-педагогічних ситуацій (проблем), реферування науково-дослідної літератури, вивчення праць педагогів-новаторів, вивчення досвіду соціально-педагогічної роботи, перегляд з наступним обговоренням навчальних відео- і кінофільмів, виконання індивідуальних завдань дослідного характеру, розробка і захист творчих проєктів і програм,

тощо. Навчально-виховний процес здійснювався таким чином, щоб теоретичне навчання органічно поєднувалося з практичною волонтерською соціально-педагогічною діяльністю.

Мета соціально-педагогічної практики полягає у створенні умов для пізнання суті соціально-педагогічної діяльності, виконання учнями соціально-педагогічної роботи волонтерського характеру. Базами здійснення волонтерської діяльності були школи, дитячі притулки, геріатричні центри, сім'ї учнів та їх родини, сусіди, знайомі, центри соціальних служб для молоді, дошкільні та позашкільні заклади, заклади соціальної допомоги і соціального захисту, охорони громадського порядку, відпочинку, дозвільневої діяльності та інші.

Аналіз літературних і документальних джерел, а також досвід здійснення допрофесійної підготовки майбутніх соціальних педагогів свідчить про доцільність виокремлення в програмі практики наступних основних компонентів: ознайомлювального, активної соціально-педагогічної діяльності і пошуково-дослідного характеру. Ознайомлювальний компонент соціально-педагогічної практики передбачає ознайомлення учнів із можливими сферами соціально-педагогічної діяльності, різними соціально-педагогічними установами. З цією метою організовувалися екскурсії, зустрічі із соціальними педагогами, “круглі столи”.

Соціально-педагогічну практику учнів 10–11 класів доцільно організовувати у:

- мікрорайоні: допомога людям з особливими потребами (інвалідам, самотнім людям, людям похилого віку); допомога багатодітним сім'ям, організація дозвілля; робота в комітетах територіального громадського самоврядування; впорядкування території мікрорайону;

- школі — організація колективних творчих справ, організація дозвілля учнів початкової школи, благодійних марафонів, шефських концертів, акцій збору одягу для дітей із притулків; здійснення індивідуального шефства над важкими підлітками, гувернерська допомога учням молодших класів;

- закладах соціально-педагогічного спрямування (центрах соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, соціального забезпечення, соціальних притулках, геріатричних центрах, Червоному Хресті, благодійних організаціях і фондах та ін.);

- дитячих і юнацьких об'єднаннях, літніх таборах та інше.

Результати проходження практики знаходили відображення в щоденниках учнів, аматорських відеофільмах, творах–роздумах тощо.

У “Школі волонтерів — помічників соціальних педагогів” окрім теоретичних і практичних занять, проводилися численні акції, заходи і програми, мета яких полягала в залученні учасників до конкретної соціально-педагогічної діяльності. Так, наприклад, слухачі школи при Тернопільському обласному центрі соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді здійснювали шефство над дитячим притулком для неповнолітніх (м. Тернопіль, вул. Стрімка 6) і благодійною організацією “Карітас” (м. Тернопіль, вул. Кн. Острозького 2), брали участь у проведенні благодійних акцій і програми “Щасливе дитинство”, основний зміст якої полягав у здійсненні шефства і наданні конкретної допомоги дітям, які в силу об'єктивних чинників, не мали змоги відвідувати школу. Волонтери спільно з працівниками Тернопільського міського центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді стали ініціаторами довготривалих акцій “Волонтер”, направленої на розвиток дитячої та юнацької ініціативи з надання волонтерської допомоги людям, які її потребують: самотнім людям похилого віку, інвалідам. За їх активною участю були проведені такі акції: “Соціально-педагогічна екологія мікрорайону”, основне призначення якої полягало в поліпшенні соціально-педагогічного мікроклімату школи, мікрорайону та “Поділись теплом”, призначення якої — організація і проведення культурно дозвільневої діяльності, творчих зустрічей і музичних вечорів для дітей-інвалідів, людей так званого “третього віку” тощо.

Як свідчать результати спостережень, анкетування, бесід із старшокласниками, залучення їх до різних видів волонтерської соціально-педагогічної роботи сприяє кращому осмисленню її цінностей, суті, позитивних і негативних аспектів, формує досвід організації спільної діяльності дітей і дорослих, розвиває почуття милосердя, доброти, взаємодопомоги, формує усвідомлене ставлення до соціально-педагогічної діяльності, сприяє усвідомленому професійному самовизначенню.

Результати нашого дослідження дають підставу для висновку про доцільність залучення учасників допрофесійної підготовки до виконання індивідуальних чи групових завдань пошуково-дослідного характеру. Учні, що брали участь у різних формах допрофесійної підготовки, мали можливість обрати тему, яка відповідала їх інтересам і запитам. Нами розроблено орієнтовний перелік таких проектів і програм: Проблема захисту прав дитини в Україні; Проблема захисту прав школяра; Проблема здорового способу життя сучасного школяра; Моє бачення вирішення проблеми культурно-дозвільневої діяльності школярів у моєму місті (селі); Моє бачення вирішення проблеми безробіття у нашому населеному пункті; Діти-інваліди: шляхи вирішення їх проблем; Діти вулиці: хто вони?; Алкоголь у країні дитинства; Паління і дитинство; Проект Центру реабілітації дітей-інвалідів; Проект Центру дитячих і молодіжних ініціатив; Тимчасове безробіття як соціально-економічна проблема; Моя модель сучасного культурно-оздоровчого центру мікрорайону; Проект програми вихідного дня для школярів; Проект програми: “Наукова організація життєдіяльності сучасного школяра”; Проект програми: “Педагогіка співпраці у нашій школі”; Проект програми вихідного дня для дітей і батьків; Проект програми вихідного дня для людей похилого віку; Проект програми: “Я у своєму майбутньому”; Проект програми: “Щаслива старість наших дідусів і бабусь”; Проект створення і функціонування центру молодіжної моди.

Результати проведеного дослідження свідчать, що учні з цікавістю вивчають літературу, ознайомлюються з методами досліджень, здійснюють прості соціально-педагогічні дослідження (тестування чи анкетування). Свої науково-пошукові роботи випускники спеціалізованих класів (груп, шкіл, факультетів чи відділень) виконували під керівництвом педагогів і працівників соціально-педагогічних установ. Це були творчі роботи, реферати, авторські програми, проекти, аналіз досвіду роботи конкретного закладу чи вирішення проблемної соціально-педагогічної ситуації (за вибором старшокласника).

Специфіка мети, завдань функціонування різних форм допрофесійної підготовки передбачає використання поряд з традиційними системи оцінки знань і умінь (іспитами, заліками) і нетрадиційних. Підсумкова атестація допрофесійної підготовки здійснювалася за вибором учасників навчального процесу у формі: захисту творчого проекту, творчої роботи за вибором (наприклад, “Хто я, чого я прагну у житті?”, “Мої друзі”, “Моя сім’я”, “Клас, в якому я навчаюся”, “Людина, якій я зумів допомогти у житті”); реферативної доповіді за однією із тем курсу, яка для учня (слухача) є актуальною; аналізу діяльності соціально-педагогічного закладу (благодійної організації, центру соціальних служб для сім’ї, дітей та молоді, дитячого садка, будинку дитини, дитячого молодіжного об’єднання, реабілітаційного центру, відділу у справах неповнолітніх, притулку для неповнолітніх тощо).

Цілком закономірно, що не всі учні соціально-педагогічних класів, груп, відділень, школи волонтерів продовжують навчання за спеціальністю соціальний педагог. Позитивом допрофесійної є те, що в процесі її здійснення створюються сприятливі умови для самопізнання, усвідомлення свого “Я”, самовизначення, саморозвитку, формуються життєво необхідні цінності і особистісні якості, котрі є вагомим чинником успішної соціальної адаптації випускників школи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Галагузова Ю.Н. Теория и практика системной профессиональной подготовки социальных педагогов: Дисс. ... д-ра пед. наук: 13.00.08. — М., 2001. — 373 с.
2. Гилязова З.М. Допрофессиональная подготовка социального педагога в среднем профессиональном учебном заведении технического профиля: Дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.08. — Казань, 1998. — 170 с.
3. Диагностика профессиональных способностей, система профессионального отбора социальных педагогов и социальных работников: Сб. науч. трудов / Отв. ред. В.Н. Келасьев. — М.: Академия, 1994. — 127 с.
4. Капустіна О.В. Педагогічні умови активізації професійного самовизначення старшокласників у навчально-виховній діяльності загальноосвітньої школи: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07.— К., 2004. — 19 с.
5. Куличенко Р.М. Социальная работа и подготовка социальных работников в современной России. — Тамбов: Тамбовський гос. пед. ун-т, 1997. — 288 с.

6. Міщик Л.І. Соціальна педагогіка: досвід та перспективи. — Запоріжжя, Запорізький держ. ун-т. — 1999. — 248 с.
7. Слостенин В.А. Социальный педагог: готовность к профессиональной деятельности // Научные труды. Серия психолого-педагогические науки. — М.: МПГУ, 1995. — С.2-12.
8. Шмелева Н.Б. Профессиональная подготовка студентов — будущих специалистов по социальной работе (акмеологический подход) // Российский журнал социальной работы. — 1996. — №1. — С.109–113.

Ольга ЛАЗАРЕВСЬКА,
Майя НІВЕЛЬТ

ДОСВІД МОДЕРНІЗАЦІЇ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Багато в чому для вирішення сьогоденних проблем навчання може сприяти досвід, який накопичили європейські школи в напрямках індивідуалізації роботи з учнями, створення умов для самореалізації талантів, для активного інтелектуального розвитку у відповідності до здібностей, організації роботи в гомогенних та гетерогенних класах, модифікації шкільних програм відповідно до природних можливостей, створення інтегрованих та спеціальних курсів для зниження навантаження тощо.

Інтеграційні тенденції є характерною ознакою сучасного життя. Не минули вони і сферу музичної освіти. Поряд з ними, як першорядні в процесі здобуття знань та навичок, визнаються сьогодні і проблеми комплексного підходу до змісту навчання. Розглянемо дане питання на прикладі Тернопільської обласної експериментальної комплексної школи мистецтв та Інституту мистецтв ТНПУ ім. В. Гнатюка.

Предметна структура навчання у системі загальноосвітньої підготовки призводять до того, що кожен предмет починає працювати “на себе”, на “самовдосконалення” не враховуючи можливостей нахилів, та часу учнів. Перелік предметів навчального плану за своєю кількістю та змістом також не “працює на учня”.

Позитивні зрушення почались в період реформи освіти. “Формування всебічно розвиненої особистості шляхом виховання та навчання, побудованого на принципах системності та інтегративності, розвиток здібностей учня, його наукового світогляду” — такі основні завдання, визначені Законом України “Про загальну середню освіту”. Закон зміщує акцент у навчанні із простого засвоєння навчального матеріалу на розвиток духовного потенціалу дитини здатності після закінчення школи, активно і гармонійно влитися в життя суспільства.

За словами академіка О. Савченко в освіті сьогодні відбувається “переорієнтація соціально-педагогічних поглядів та оцінки місця мистецтва в навчально-виховному процесі”. Вперше в Базовому навчальному плані пропонується в інваріантній частині галузь “Художня культура”, метою якої є “розкриття багатств духовної культури людства, залучання учнів до творчої діяльності в різних видах мистецького самовиразу” (музика, спів, ліплення, танок, акторська гра тощо). Але теоретичне викладання її предметів та їх просвітницька спрямованість не будуть сприяти творчому розвитку школярів. Тільки практичне музикування, малювання, гра в театрі, хореографія вирішують завдання розвитку здібностей, виховання навичок творчої діяльності, необхідних в будь-якій сфері майбутнього життя. Водночас саме ця галузь відкриває шлях до поглиблення інтеграційних процесів під час навчання. За рахунок створення інтегрованих програм з різних гуманітарних та мистецьких предметів можливо закласти дійсно глибокі знання, уяву про світ, етапи розвитку суспільства. Основою для розробки таких програм може бути програма предмету “Історія” (витримується принцип комплементарності). Вивчаючи певну епоху, учень, завдяки літературним творам, музиці, живопису, архітектурі, грі в театрі, хореографії тощо, не тільки отримує глибокі знання, а через емоційний вплив наближається до атмосфери, в якій тоді перебувала людина, що безпосередньо впливає на його духовне самовдосконалення. В напрямку “природні умови соціальний розвиток” можуть інтегруватися програми предметів “Географія” та “Історія”. Школа вже має досвід використання інтегрованої програми “Природознавство”, яка охоплює матеріал предметів: біологія, хімія, фізика, географія.